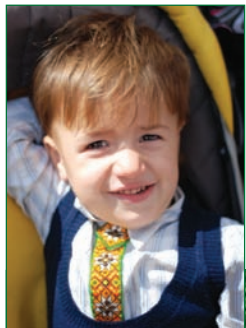

ВИШИВАНКАМИ РОЗКВІТЛА ЄВПАТОРІЯ!

Шасне СУЛЕЙМАНОВА
(Молодіжний прес-центр «Золоті пера»)

Ні для кого не буде новиною, що Євпаторія вже давно перетворилася в одну з культурних столиць півострова. Масштабні й видовищні заходи стали візитівкою міста. От і минулої суботи з ініціативи української громади в Євпаторії було організоване святкове і яскраве дійство, присвячене одному з головних символів України, — «Мегамарш у вишиванках».

Обіцяна сонячна субота зіграла злий жарт, і замість приємних осінніх «оксамитових» променів учасників маршу очікувала дощова погода з калюжами, промочили тротуари й темно-сірими хмарами над головами. Але хіба справ-

жнього патріота злякаєш якоюсь негодою! Їй були протиставлені барвисті віночки з живих та штучних квітів, яскраве намисто, пояси і, зрозуміло, українські сорочки з вишитими древніми символами часів наших прабабусь і прадідів. Кожен малюнок особливий, кожна ниточка й кожний стібок візерунка відіграє свою роль. Непогожий день умить перетворився в святковий: барвисті костюми і, звичайно ж, щирі усмішки зробили свою справу — вся площа засяяла гарним настроєм, зазвучала дзвінками українськими голосами.

Коли більша частина учасників зібралася, колона рушила міськими вулицями задалегідь наміченим маршрутом. Звідусіль лунали мотиви всім відомих пісень: «Ти ж мене підманула», «Ой у вишневому саду...», «Рече та стогне Дніпр широкий...» та багатьох інших. Голоси доповнювали один одного, пісні змінювалися, емоції переповнювали, і в серці звучало: «Я люблю тебе, Україно!». (Продовження на 4-й стор.)

Фото А. Перм'якова, В. Прути

«ФОРУМ ВІДРОДЖУЄ І ПІДТРИМУЄ НАШУ ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ...»

До щорічного Форуму видавців у Львові вже звикли. Вважають його суто львівським явищем, бо проводиться вже з 1994 року. Тому й чекають, як Різдва чи Великодня. Здається, все повторюється — з року в рік, за усталеною схемою... Проте відвідувачі Форуму не можуть не помічати деякого зростання рівня європейськості. Все частіше можна почути польську мову або, скажімо, німецьку. Цього разу тему екології Дунаю обговорювали виключно німецькою. Навіть Юрій Андрухович розмовляв з колегами цією мовою, але присутні могли почути переклад, одягнувши навушники. Потім хтось дав мені маленький плакат

зі статтю все того ж Юрія Андруховича «Добре, що є поляки». Кинув оком на початок статті: «...Польська література для мене починалася з музики — Грехута, Немена. Бо якщо ти раптово стаєш фаном Немена, то вже не можеш не зацікавитися Норвідом...». Ох, вже цей Юрій Андрухович... Донбас із Кримом готовий Росії віддати, а сам «фанатіє» від німецької та польської культур. Втім, сам Юрій колись переконував публіку, що його не так зрозуміли. Хай буде так. В усякому випадку, з Європою він нас знайомить інтенсивно. Сподіваюся, європейців з Україною також. Але не будемо все зводити до Андруховича та чималой групи львівських полярників. Бо ось вже якась молода дівчина дає мені запрошення.

Читаю: «Запрошення на презентацію книги «Флоренція, що квітне у віках» і трохи нижче: «Це перша спроба української громади Флоренції поділитися зі своїми родинами, друзями та всіма охочими старовинними скарбами батьківщини Відродження».

Помітила і високо оцінила Форум видавців російськомовна частина України. Приємно, що вже вийшов спецпроект газети «Кор-

Брати Капранови і Айдер Еміров

респондент» — «Гид по форуму издателей во Львові» (самые интересные гости и мероприятия крупнейшего книжного события страны). Краснословными є такі рядки: «В стране, где издается одна книга в год, в дело борьбы за популяризацию чтения многим вернется не больше, чем в победную войну с вет-

ряными мельницами. Но только не Александр Коваль. 20 лет назад она задалась целью превратить родной Львов в книжную столицу Украины и преуспела... Основанная Коваль в 1994 году ярмарка Форум издателей превратилась в самое ожидаемое книголюбями событие года. В этом году на юбилейный Форум приедут 220 украинских и зарубежных издателей. (Продовження на 8-й стор.)

ЦЕ ПОКИ ЩО ПАМ'ЯТНИК ВЧИТЕЛЬСТВУ, А НЕ КРІППО...

Років 15 тому, коли «Кримська світлиця» обростала додатками, у мене була мрія, що з'явиться ще один — педагогічний, який об'єднає учнівство і вчителів, бо дозволить «метрам» глибше проникнути у світ дитини, що не завжди вдається з позиції «я — старший», а учням розширити свій світогляд і дізнатися про себе дещо з того, про що говорять за зачиненими дверима вчительської й, можливо, зробити дуже важливі висновки.

Та не судилося. Втім, я була по-справжньому зворушена, коли мені до рук потрапило дещо схоже на плід моїх фантазій — журнал, заснований ще у 1925 році, «Педагогічне життя Криму», видання якого було відновлено у 2004 році. А викликаний він був на світ турботою про результати шкільного навчання і видавався при Інституті удосконалення вчителів, що виник на вимогу часу в 1939 році, прийшовши на зміну курсам підвищення кваліфікації та вчительським конференціям.

Шкода, що я не побачила його у першоданному вигляді, та навіть нинішня тематика журналу, хоч і далека від того варіанту, який колись мислився мені, поряд з деінде тяжким текстом для невідомої людини, має чимало родзинок та цікавих роздумів. Ось, наприклад, від чого застерігає доцент КІПУ А. Потапенков, маючи на увазі тих, хто бездумно готовий ринуться у «вікно в Європу». «Вони (вітчизняні вчені) вказують на негативні боки Болонської системи, такі, як послаблення гуманістичних ідеалів, вузький технократичний підхід до складних явищ громадського і державного життя, деградація високих моральних принципів, які сформувалися у народів Європи впродовж тривалого етапу їхнього розвитку». Автор повідомляє також про можливість втрати автохтонної культурної ідентичності, а ще — про ймовірність повтору всіх перипетій еволюції західного світу у відриві від власного коріння. У той же час вчений закликає застосовувати досвід Японії, яка не копіює все, що вважає для своєї нації неприйнятним.

Напрочуд патріотичною є стаття Л. Крамаренка «Громадянське виховання в системі сучасної української освіти», який зауважує: «Умова, без якої навіть неможливо уявити собі процес громадянського виховання, поля-

гає в наявності у самих вихователів глибокої переконаності, що питання національного виховання, розвитку національно орієнтованої свідомості є дуже потрібним завданням...». Автор статті наголошує також на моральності людини, що має бути складовою формування високого рівня громадянської культури. По суті, обидва науковці говорять про одне і те ж. Відповідну ідею можна сформулювати, скориставшись словами зі статті кандидата педагогічних наук, доцента кафедри ТНУ Г. Дружиніної, написаної у співавторстві з доцентом І. Вибрик: «Система освіти і виховання, покликана виконувати соціальне замовлення суспільства, по суті, є консервативною. Вона відтворює модель суспільства, що її породило, тим самим закріплюючи його стабільність». Хоча, якщо вдуматися, йдеться про протилежне і аж ніяк не про патріотизм та високі моральні принципи. Науковці не тільки практично схвалюють соцзамовлення, але й виставляють його запорукою прогресу.

А ось цитата із наведеного ними дослідження: 40% опитаних планує здобути, а частина з них вже одержує другу вищу освіту. 87% характеризує наявність чітко вираженого стремління до матеріальної і духовної самостійності, незалежності. 32% з них мріє «в майбутньому ні в чому собі не відмовляти» і поповнити лави багатих людей; 54% опитаних хотіли б долучитися до середнього класу, 59% віддають перевагу приватному підприємству; 18% бачать себе держслужбовцями і лише 5% віддали б перевагу індивідуальній творчій діяльності». Науковці доходять висновку: «Переважає більшість студентів готова до ринкових відносин». 47% з них повністю згодні зі словами М. Тетчер: «Немає вічних ворогів, немає вічних друзів, є вічні інтереси». А ще 42% поділяють думку Д. Моргана: «Чого не можна зробити за гроші, можна зробити за дуже великі гроші».

Далі у дослідженні студентами зауважується, що саме егоїсти живуть за нормальними людськими законами і «не прикриваються покривалами моральних кодексів», бо якщо людина діє не у власних інтересах, вона просто «психічно неповносправна». І лише 18% опитаних схильні до позицій альтруїзму.

Подальші розмірковування про формування з цього конгломерату якоїсь там «національної інтелігенції» виглядають притягнутими за вуха. Адже це саме ви, панове, сприяли тому, щоб мова «перемістилася», і добре знаєте, що кількість дипломів залежить не від сили потягу до знань (серед цих людей немає Ломоносових), а від їхнього сімейного бюджету. Адже усім відомо, що для одержання чергового диплома в навчальному закладі можна не з'являтися взагалі, переводячи оплату за навчання і виконавцям ваших контрольних робіт з допомогою сучасної техніки. Про одержані знання в цьому випадку говорити не доводиться.

Деякі з наших політиків, типу Олега Ляшка, регулярно фантазують про те, як до влади прийде мова, — отоді й заживемо! Вона ж не зіпсована радянською мораллю, і тих, хто допомагатиме іншим, вважатиме за ненормальних!

До речі, ця література потрапила до моїх рук не випадково, а лише тому, що «альтруїсти» із Верховної Ради Криму та уряду ще влітку, аби зекономити гроші, вирішили ліквідувати Кримський республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти, вивільнившись від наукового потенціалу закладу, попри його 74-річну історію.

То що, наші нинішні вчителі — вже сама досконалість, бо їхні учні, хто забажає, дипломи собі все одно куплять, тож взагалі не потребують ні знань, ні виховання? Чи, можливо, влада дійсно боїться, що з допомогою науковців мова формуватиметься такою, що не дозволить пошивати себе в дурні? Адже і серед опитаних є 18% тих, кого не вдалося остаточно зіпсувати сучасними ідеалами!

У зв'язку з цим нова, скромна, з романтичним ім'ям та прізвищем міністр освіти Наталя Гончарова одразу стала публічною людиною. Не потрібен нам цей інститут. Вирішено, і крапка. Приблизно так вона заявляла з телеекрану. 74 роки був потрібним, і кошти на його утримання знаходилися й нібито ще не останній шматок хліба з'їли самі. Тим більше, що це інститут — справжній, а навкруги — непочатий край джерел для економії. Новоспечені навчальні заклади повиростали, як гриби після дощу, і авторитет у них нульовий, і знання дають (якщо хтось має за мету такі їх «взяти») сумнівні. Та і взагалі вчительський інсти-

тут в Криму — лише один, й він — поза конкуренцією, аналогічні заклади є в кожній області України, і чомусь нікому вони в очах не муляють. Тим більше, що вже не раз і не два говорилося: маємо перебір юристів, митників та представників інших професій, де «бабки» прямо з неба падають, а ось посада вчителя — на четвертій сходинці знизу за своєю престижністю, то дайте цим людям, які обрали свою не легку долю і які щоденно складають іспити перед своїми учнями, гідно оновляти свої знання, бути цікавими, бути улюбленими, адже вони не мають ні часу, ні можливості підвищувати свій рівень в сільських хатах-читальнях!

Щоправда, влада планувала розкидати в майбутньому слухачів курсів по різних навчальних закладах, бо зовсім обійти закон було б занадто. Та, як виявилось, ці штучно створені проблеми ректорів провідних ВНЗ Криму, що мали б «підставити плече», не надихнули. Можливо, тому, що вони не побачили доцільності в таких маніпуляціях. А тим часом працівники КРІППО вже одержали попередження про звільнення і, не дочікуючись фатального дня, звернулися до окружного адміністративного суду. Засідання відбулося 15 липня. Суд дійшов висновку, що ліквідація КРІППО могла б відбуватися тільки після внесення певних змін до низки законів України. Зокрема, тому, що «Центр післядипломної педагогічної освіти» не встановлений Законом України «Про вищу освіту як заклад III або IV рівня акредитації, який має право здійснювати підвищення кваліфікації педагогів середньої школи».

У судових матеріалах роз'яснюється, що «Згідно з частиною 2 статті 135 Конституції України, рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції і Законам України і приймаються відповідно до Конституції України, Законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів на їхнє виконання».

В документах також зазначається, що існує «Положення про республіканський (АРК), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти», згідно з яким вони є державними вищими навчальними закладами III-IV рівня акредитації і складовою частиною загальної системи післядипломної освіти нашої держави.

Тож суд не дозволив кримській владі глумитися над українським законодавством, зауваживши, що науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти здійснює центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у цій сфері, і повністю задовольнив позов колективу.

Втім, опоненти подали на апеляцію, і чергове судове слухання має відбутися 23 вересня. За тиждень я відвідала КРІППО, з яким у мене складують іспити перед своїми учнями, гідно оновляти свої знання, бути цікавими, бути улюбленими, адже вони не мають ні часу, ні можливості підвищувати свій рівень в сільських хатах-читальнях!

Тамара Білоус

Надія Баймуханова

кою освітою! Іноді вона приходила сама, це — коли її ображали, і не як людину, а як педагога-україніста (до речі, російського походження). Вона була принциповою і невтомною, і це — у найважчі часи, коли чи не кожен другий мріяв стати громадянином іншої держави. Дивувалася, як вже немолода вчителька їздила по всьому Криму, і не одразу помітила, коли її не стало.

До речі, в КРІППО й сьогодні працюють ветерани. Вони не боязкі, не аморфні, вражають внутрішньою інтелігентністю. Наприклад, Тамара Романівна Білоус, яка трудиться тут з 1987 року. І це — вже маючи досвід роботи завідувачки райвідділу, директора школи. Та і у цьому закладі до 2002 року вона обіймала посаду проректора. Викладачка розповідає про

премудрості своєї професії та всі ті парадокси, які потягне за собою ліквідація КРІППО.

Не хочеться думати, що люди «старого зразку», інтелігентні, ширі, прямі і чесні невдовзі відійдуть від активного життя. Бо у таких, як Тамара Романівна, навіть язик не повернеться запитати, чи може діяти психічно нормальна людина всупереч власній вигоді. Так само хочеться вірити і жінці на ім'я Наталя Гончарова, яке пов'язує нас зі спогадами про часи, коли честь вартувала крові. Адже життя сьогодні і без того дуже непросте. Шойно ми почули з високих трибун про більш реальні європейські перспективи, як у першачків навчальна програма вже має збагатитися двома додатковими іноземними мовами. І як це зробити не за рахунок рідної? Цим дуже стурбована завідувачка кафедри кримськотатарської філології Мелек Алідінова. Її хвилює і ситуація в ТНУ, де було вирішено формувати групи не з 11, а з 16 студентів, отже, під скорочення підпало одразу 6 кримськотатарських фахівців. Та у кримських татар є Меджліс, якому все це болить, чого не скажеш про нас, українців. Тож про ситуацію з українською освітою дізналася небагато і ще не менше про те, чи «посунеться» державна рада іноземної гості. З часом все важче тримати руку на пульсі подій, бо для цього потрібна й інша рука з гарячою неспокоїною кров'ю.

А українство Криму продовжує зазнавати втрат: вже ніколи братні організації не проведуть захід за адресою: вул. Пушкіна, 20, як це було два попередні десятиріччя, бо приміщення відійшло в інші руки. Зміна керівництва у Всеукраїнському інформаційно-культурному центрі надію на співпрацю з часом не робить більш реальною, а партії патріотичного спрямування виявляють свої теплі почуття здебільшого до Євросоюзу, та і чи лишилися вони взагалі? Не хотілося б розпрощатися ще і з освітянським центром — КРІППО, який після можливих перетворень втратить не лише свій статус, але й душу.

Кілька років тому біля приміщення КРІППО з'явився пам'ятник — вчителька, на вигляд повнолітньої жінки, разом зі своїми учнями. Цю скульптуру сприймаю не лише як символ наукового закладу, але і як оберег, подібний хресту на шиї: адже пережили війну, голод і репресії, не втративши своє людське обличчя, то хіба ж не здолаємо нинішньої смуги?

Тамара СОЛОВЕЙ

Мелек Алідінова, Наталя Рашпиль, Антон Герасимов (зліва направо)

(Закінчення.)

Поч. на 1-й стор.)

У марші взяли участь і маленькі дітки в українських вишитих костюмчиках, у крихітних віночках, молодь, люди старшого віку. А об'єднувала їх одна й вічна любов — до Батьківщини, до рідного краю. Колона вся майоріла «жовто-блакитним»: майже всі учасники свята під час ходи несли прапори України, хто маленькі, хто більші.

Поблизу пам'ятника Тарасу Шевченку, де проходив невеличкий ярмарок з українськими виробами, до колони приєднався міський голова Євпаторії Андрій Петрович Даниленко:

— Я вважаю, що така подія, як «Марш вишиванок», є важливою не тільки для міста, але й для всього Криму. Це чудовий приклад народної ініціативи. Люди самі захотіли організувати собі таке свято, і це в них непогано вишло. Ми повинні усвідомлювати, що живемо в єдиній країні, і організація таких заходів зміцнює її й робить кращою. Сьогоднішній марш — це акт народного вияву, коли люди різних національностей і громад об'єдналися

ВИШИВАНКАМИ РОЗКВІТЛА ЄВПАТОРІЯ!

заради єдиної мети. І я хочу, щоб в нашій країні перестали казати Східна Україна або Західна. Хочу, щоб ми усі пишались нашою рідною Вітчизною й говорили і на Заході, й на Сході, що ми — українці!» — прокоментував «Мегамарш вишиванок» українською, зауважте, мовою Андрій Петрович.

Учасники ходи поділилися своїми враженнями від побаченого.

Оксана:

— «Мегамарш вишиванок» — це патріотична й гарна акція! Дізнавшись, що в нас буде проходити такий захід, я не замислюючись вирішила брати у ньому участь. Колись давно в кожній укра-

їнській родині були вишиванки. В будні носили одного виду сорочки, на свята — більш ошатні. На мені сьогодні вишиванка мами, я беру її. Сподіваюся, що знайду тут своїх однодумців, і ми здорово, «від душі» поспілкуємося.

Броніслава:

— Завдяки таким спільним

святкам український народ відроджується! Вишиванки — це наш символ, ознака всього народу. Багато наших побратимів розкидано по всьому світі, але вони цінують і люблять свою Батьківщину — Україну!

Олена Михайлівна:

— Раніше були різні вишиванки: святкові, жалобні. Всі візерунки були з української природи, квітів, свят. Дуже гарно, коли вишиванка прикрашається сонцем, вона ніби сяє. Від сьогодні в мене буде надія, що наш народ квітнетьме та житиме ще краще!

Вікторія:

— Я вирішила брати участь у марші вишиванок, тому що саме в такі дні ми можемо відчутти себе справжніми патріотами! Всі ми шануємо історію нашого народу, і тому сьогодні беремо участь у такому заході. На жаль, у мене немає справжньої ручної вишиванки, але тепер я точно хочу сама вишити собі сорочку.

Після ярмарку учасники вирушили на святковий концерт в оздоровчий комплекс «Орен-Крим». У концертній

програмі взяли участь ансамбль «Дзвінки голоси», зірки X-Фактора — «Шпильясті кобзарі», хор «Надія», артисти театру танцю «Фентезі» (МДЦК «Золотий Ключик») та інші. Зал щоразу вибухав оплесками, невпинно звучали вигуки «Браво!» — концертні номери нікого не залишили байдужими.

Для кримчан слово «Батьківщина» — не порожній звук. На багатонаціональному півострові цінують культуру й традиції українського народу, зберігають і збагачують його духовні цінності. Тому «Мегамарш у вишиванках» обов'язково стане тією подією, що ще довго буде пам'ятатися всіма його учасниками. Адже саме в цей день усіх їх як ніколи єднала любов до своєї країни.

Шасне СУЛЕЙМАНОВА
(Молодіжний прес-центр
«Золоті пера»)

Фото А. Перм'якова
та В. Притули

ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Заступник міністра культури України Віктор Балюрко провів у Будинку Уряду брифінг на тему: «Заходи Уряду щодо збереження та розвитку культурної спадщини України».

«На території України налічується понад 140 тисяч нерухомих пам'яток культурної спадщини, однак на окрему увагу заслуговують пам'ятки, внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Сьогодні налічується сім таких об'єктів, — зауважив Віктор Балюрко. — Міністерство культури розробляє пропозиції щодо внесення змін до нормативного поля: у Законі України «Про охорону культурної спадщини» має з'явитися окремий розділ, присвячений пам'яткам ЮНЕСКО, також зазнають змін підзаконні акти».

Заступник міністра культури наголосив, що законодавча база потребує постійного системного коригування та розвитку з урахуванням європейських і міжнародних стандартів. Нагальному вирішенню потребують такі питання: внесення змін до законодавства щодо обмеження будівництва (та інших дій суб'єктів підприємницької діяльності, що можуть зашкодити стану пам'яток) на територіях об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, та в їхніх буферних зонах; законодавче закріплення обов'язкового отримання рекомендацій Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щодо намірів розпочати на об'єктах та в буферних зонах великі за обсягом реставраційні роботи або нове будівництво; запровадження обов'язкового моніторингу стану збереження об'єктів всесвітньої спадщини та їхніх територій, передбачивши створення відповідних наглядових рад.

«Визначення буферних зон та режимів використання об'єктів має бути передбачене під час коригування генеральних планів населених пунктів України, на території яких розташовуються об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО», — зазначив Віктор Балюрко.

Удосконалення потребує і бюджетне законодавство, яке не забезпечує достатнього та стабільного фінансування та не передбачає жодних пріоритетів. Так, доцільно здійснювати фінансування об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, коштом загального фонду Державного бюджету України з внесенням окремого рядка до Закону України «Про Державний бюджет», що має знайти своє відображення в Бюджетному Кодексі. Також слід розробити концепцію комплексного підходу до збалансованого фінансування заходів, спрямованих на збереження, утримання і використання об'єктів, яка передбачатиме залучення як бюджетних, так і позабюджетних коштів на основі системи цільових преференцій.

Крім цього, за словами Віктора Балюрка, існує потреба у створенні для кожного об'єкта всесвітньої спадщини свого органу управління та закріплення за Міністерством культури функції координатора з питань охорони об'єктів всесвітньої спадщини.

Заступник міністра повідомив, що Міністерство культури привертає увагу Уряду до питань щодо вирішення означених проблем у галузі збереження українських об'єктів культурної спадщини, занесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зокрема, його було порушено на нараді у Прем'єр-міністра України Миколи Азарова 9 вересня 2013 року.

режимів використання об'єктів має бути передбачене під час коригування генеральних планів населених пунктів України, на території яких розташовуються об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО», — зазначив Віктор Балюрко.

Удосконалення потребує і бюджетне законодавство, яке не забезпечує достатнього та стабільного фінансування та не передбачає жодних пріоритетів. Так, доцільно здійснювати фінансування об'єктів, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, коштом загального фонду Державного бюджету України з внесенням окремого рядка до Закону України «Про Державний бюджет», що має знайти своє відображення в Бюджетному Кодексі. Також слід розробити концепцію комплексного підходу до збалансованого фінансування заходів, спрямованих на збереження, утримання і використання об'єктів, яка передбачатиме залучення як бюджетних, так і позабюджетних коштів на основі системи цільових преференцій.

Крім цього, за словами Віктора Балюрка, існує потреба у створенні для кожного об'єкта всесвітньої спадщини свого органу управління та закріплення за Міністерством культури функції координатора з питань охорони об'єктів всесвітньої спадщини.

Заступник міністра повідомив, що Міністерство культури привертає увагу Уряду до питань щодо вирішення означених проблем у галузі збереження українських об'єктів культурної спадщини, занесених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зокрема, його було порушено на нараді у Прем'єр-міністра України Миколи Азарова 9 вересня 2013 року.

ВИШИТІ СКАРБИ ВІРИ РОІК

Видатна вишивальниця, заслужений майстер народної творчості, Герой України Віра Сергіївна Роїк родом з Полтавщини, але її життєвий шлях пов'язаний і з Бершадщиною Вінницької області. По-новому відкрити це ім'я для подолання вдалося колишньому редактору районної газети «Бершадський край», заслуженому журналісту України Петру Маніленку, який зібрав матеріал про родовід жінки-легенди, чий вироби зберігаються у музеях 44-х країн світу, і надрукував його в книзі «Добрідень, Березівко!». Віру Сергіївну ще називають невісткою безрезьковою, адже її чоловік Михайло Стратонович родом з цього села.

До речі, відома вишивальниця кілька разів побувала на Вінниччині. Зокрема, у 2006 році в обласному художньому музеї за сприяння Всеукраїнського інформаційно-культурного центру відбулася її персональна виставка «Український рушничок». Тож серед подолан є чимало шанувальників таланту мужньої жінки. На Бершадщині в районному краєзнавчому музеї і будинку дитячої творчості зібрано матеріали про життя і самотнью, неповторну творчість майстрині народної української вишивки. А місцевий самодіяльний композитор Сергій Дронь із Сумівки написав музику на слова теж місцевого поета, члена Національної спілки журналістів України Миколи Рудика із Михайлівки — пісня присвячена Вірі Сергіївні.

Минулого року в Бершадському краєзнавчому музеї з ініціативи Петра Маніленка було презентовано виставку, присвячену В. С. Роїк. На ній експонувалися портрет Віри Сергіївни, її сукня, одна з перших робіт майстрині — вишитий рушник, два наперстки, якими вона працювала, книги та публікації про її творчість.

Варто сказати про те, що Петро Маніленко особито знайомий з сином Віри Роїк — Вадимом Михайловичем, який мешкає в Сімферополі. Нещодавно Петро Васильович отримав від нього бандероль з експоната-

ми для поповнення фондів районного краєзнавчого музею. Зокрема, журналіст передав працівникам музею книгу Віри Сергіївни «Мелодії на полотні. Спогади. Вишивки. Відгуки» (друге видання, доповнене) з дарчим підписом: «Бершадському краєзнавчому музею в дарунок від Державної організації «Всеукраїнський інформаційно-культурний центр» і родини Роїк з вдячністю за популяризацію творчості Героя України Віри Роїк».

У книзі майстриня ділиться спогадами про своє творче, насичене багатства подіями життя, в ній публікуються фоторепродукції її робіт, статті про неї та її вишивки, відгуки мистецтвознавців, художників, музеєзнавців, журналістів, учениць, друзів, майстрів вишивки і відвідувачів виставок про творчість Віри Сергіївни. Окремо вміщені списки персональних і групових виставок за її участі, перелік музеїв, які мають у власності її вишивки. Перераховано також усі звання і нагороди майстрині, наведено основні дати (хронологію) її життя та творчості. Митці стверджують: Віра Сергіївна — жінка-легенда, український феномен, першорядний майстер української народної вишивки. Її вироби вирізняються чітким малюнком, лаконізмом кольору, емоційною виразністю і бездоганною технікою, вони пронизані історією та українською народною традицією. Загалом творчість В. С. Роїк — вагомим мистецьким явищем в Україні.

Окрім цієї книги музею було передано газетно-журнальні публікації, відгуки про життя і творчість великої майстрині народно-прикладного мистецтва, ім'я якої золотими літерами викарбувано в італійському місті Барі, де покояться мощі Миколи Чудотворця, поряд з іменами Папи Римського Іоанна Павла II та Матері Терези.

Василь ВЕРБЕЦЬКИЙ
На фото: Герой України Віра Роїк; її книга «Мелодії на полотні. Спогади. Вишивки. Відгуки»; вишивка майстрині «Голуб миру»

ТИ ВІЙНОЮ ОПАЛЕНА, КЕРЧ...

У далекому 1973 році Керчі було присвоєне почесне звання «Місто-герой». Найвищі нагороди держави — Орден Леніна і медаль «Золота Зірка» — приїхали вручати міністр оборони СРСР, маршал Радянського Союзу Андрій Гречко та перший секретар ЦК Компартії України Володимир Шербицький. На той час таке визнання передбачало і підвищене фінансування, і нові робочі місця, і розбудову нових мікрорайонів...

Буває, переглядаєш старі кінострічки і розумієш всю відстань, яка відділяє нас від минулих часів. Незмінним є лише зміст, ціна і значення подвигу народу для нащадків. До речі, заслуги перед Батьківщиною, масовий героїзм, мужність і стійкість трудящих Керчі, воїнів Радянської Армії, Військово-Морського Флоту і авіації в роки Великої Вітчизняної були відзначені не одразу, а через три десятиліття років після кривавої війни...

Керч пережила дві окупації і була фактично стерта з лиця землі. Після захоплення міста фашисти не шадили мирне населення. Розстріл у Багерівському рові під Керчю став одним із доказів їхніх злочинів на Нюрнберзькому процесі... У військову історію легендарною сторінкою увійшов подвиг нескореного підземного гарнізону в Аджимушкських каменоломнях, безсмертною славою оповили себе герої Керченсько-Ельтигенського десанту на вогняній землі. Остаточно Керч було звільнено в квітні 1944 року. Тоді з багатотисячного міста-трудівника залишилось в живих лише 30 мешканців, які зустріли визволителів...

Сьогодні сучасники з вдячністю бережуть світлу пам'ять про подвиг наших дідів. Днями з нагоди 40-річчя від дня присвоєння звання «Місто-Герой» у Керчі були вшановані святі і дорогі кожному місця бойової слави. Традиції, розмах, майстерні театралізовані постановки тут, у славетному місті металур-

гів, рибалок, суднобудівників і воїнів, завжди вражають.

В урочистостях взяли участь голова Ради міністрів АР Крим Анатолій Могилюв, перший заступник Постійного Представника Президента України в Криму Володимир Дегтярьов, мер міста Олег Осадчий, представники громадськості, влади, ветерани, тисячі мешканців і гостей міста. Військовослужбовці Військово-Морських Сил, Повітряних Сил, Сухопутних військ, прикордонники стояли у почесній варті біля Пантеону Слави, несли вінки і квіти. Під командуванням начальника Керченського гарнізону підполковника Олександра Саєнка пройшов парад військ.

Під гучні оплески виступили молодіжні творчі колективи міста. Діти вшанували ветеранів квітами і власними художніми виробами. Радісні усмішки на обличчях глядачів викликали емоційні попури і дефіле військового оркестру 36-ї окремої бригади берегової оборони Військово-Морських Сил України під керівництвом заслуженого працівника культури АР Крим майора Олексія Рябчука.

В наступну мить над площею запала тиша — лише метроном відраховував секунди. Стояли мовчки, схиливши голови і знамена, вшановували світлу пам'ять полеглих...

Настав час і для масштабної військово-історичної реконструкції «Ти війною опалена, Керч». На горі Мітрідат, як і сімдесят років тому, стріляли радянські «сорокоп'ятки», лунали вибухи, горіла німецька техніка, воїни в польовій формі під оплески глядачів визволяли місто над двома морями.

— У Керчі така реконструкція проходить вже вдруге. У травні минулого року матроси, сержанти та офіцери підтримали перше військово-історичне свято біля Аджимушкських каменоломень. У ба-

гатьох сім'ях воювали діди-прадіди, є цілі військові династії. Ось так ми передаємо пам'ять про героїчне минуле нашим дітям. І це — наш обов'язок, — підкреслив заступник начальника гарнізону з виховної роботи капітан Олексій Нікіфоров...

Раптовий дощик потрохи стихав, молоді юнаки, дівчата, сивочолі чоловіки в радянській і німецькій формі воєнних років збиралися до купи. Ось усміхається Юрій Доценко з Кривого Рогу, поруч — стомлений, але задоволений Володимир Картавий з Кременчуга, трохи далі Євген Забояркін з Дніпропетровська... Загалом — 11 військово-історичних клубів та понад 200 представників із Севастополя, Сімферополя, Алупки, Керчі та інших міст.

Встигаю перекинутися словом з Андрієм з Євпаторії:

— Як настрої, які враження?

— Іду в бій, як наші діди воювали. Тут, на висоті пташиного польоту, біля дотів і укріплень 1943 року, відчуття такі, що як і в житті — відступати не маєш права...

Попереду на хлопців чекає далека дорога додому. Але ж як солдату без нагороди?!

— Орли, шикуйсь! — скомандував капітан Нікіфоров, і разом з представником управління культури міста-героя Ельмірою Куртметовою від імені міського голови вручив учасникам святі пам'ятні знаки «40 років з дня присвоєння місту Керчі звання «Місто-Герой».

До воїнів підходили діти та глядачі, дякували за свято та фотографувалися на згадку. А ввечері древній Мітрідат спалахнув тисячами святкових вогнів на честь подвигу наших захисників, які віддали своє життя за наше щасливе мирне сьогодні.

Руслан СЕМЕНЮК

Фото автора

СЛАВА СИНАМ УКРАЇНИ!

Військово-патріотичний захід «Слава синам України», присвячений подальшій участі фрегата «Гетьман Сагайдачний» у багатонаціональних операціях з протидії піратству на морі «Океанський щит» та «Атланта», спільно провели у Севастополі Військово-Морські Сили Збройних Сил України і Донецька обласна державна адміністрація.

Захід розпочався на території командування ВМС ЗС України покладанням квітів до пам'ятника Т. Г. Шевченку тимчасово виконуючим обов'язки командувача ВМС ЗС України віце-адміралом Сергієм Єлисеєвим і головою Донецької обласної державної адміністрації Андрієм Шишацьким.

Під час офіційної зустрічі ТВО командувача ВМС ЗС України, командирів підшефних військових частин та кораблів з делегацією Донецької ОДА обговорені пи-

тання розвитку і вдосконалення шефських зв'язків між підрозділами флоту і регіоном.

— Та робота, яку ми спільно проводимо протягом останніх 15 років, має відчутні результати, — зазначив віце-адмірал Сергій Єлисеєв. — Традиційною, а головне, ефективною з точки зору військово-патріотичного виховання молоді стала акція «Діти Донеччини морякам Військово-Морських Сил України», під час якої юнаки і дівчата регіону знайомляться з флотом і визначними історичними місцями Севастополя, — додав він. Наголосивши на тому, що на сьогодні більша частина підшефних Донецької області організацій — це кораблі і судна, ТВО командувача ВМС ЗС України також повідомив, що за останні роки обсяг матеріальної допомоги флоту з боку Донецької області склав бли-

зько 3,5 млн. грн. А це, за його словами, суттєво допомагає силам флоту виконувати завдання у Чорному і Середземному морях, сприяє якійсній підготовці фрегата «Гетьман Сагайдачний» до далекого походу.

Своєю чергою, голова Донецької ОДА Андрій Шишацький під час спілкування з пресою зазначив, що метою

візиту делегації у місто-герой Севастополь і безпосередньо на український флот є спільне проведення військово-патріотичної акції «Слава Синам України», поглиблення шефських стосунків.

— Ми будемо продовжувати і розвивати взаємодію, наше дружнє спілкування, — наголосив голова ОДА.

Сторони обопільно підкреслили, що шефська співпраця є дуже важливою як для Військово-Морських Сил

України, так і для області, і висловили переконання у необхідності її подальшого розвитку.

Під час акції відбулось покладання квітів до пам'ятника гетьману П. Сагайдачному, зустріч з ветеранами війни і військової служби біля алеї «Міста-герой», покладання спільно з керівниками Севастопольської міської державної адміністрації і Севастопольської міської громадськістю вінки і квітів до Меморіалу героїчним захисникам Севастополя у 1941-1942 роках, до пам'ятника адміралу Нахімову. Крім того, учасники заходу на внутрішньому рейді Севастопольської бухти здійснили ритуал покладання вінки на воду на знак вшанування пам'яті загиблих у роки війни.

Під час зустрічей на борту фрегата «Гетьман Сагайдачний» військові моряки і шефи з Донеччини обговорили стан і перспективи шефської співпраці. голова Донецької ОДА

Андрій Шишацький подякував екіпажу за теплий прийом і надійний захист Вітчизни з морського напрямку. Він, зокрема, додав, що донеччани, зі свого боку, забезпечують енергетичну безпеку держави. А. Шишацький також залишив запис у книзі почесних гостей, побажав морякам успішного вирішення завдань далекого походу.

Цього ж дня Донеччина доставила на фрегат у рамках шефських зв'язків господарчі товари, продукти харчування, канцелярські приладдя тощо.

До складу делегації Донецької ОДА також входили координатор шефської співпраці між ВМС ЗС України і Донецькою областю Валентина Яхонтова, представники керівництва ТОВ «ДТЕК Добропіллявугілля».

Начальник прес-центру — прес-секретар командування ВМС ЗС України капітан 1 рангу Олег ЧУБУК

ОТОЧЕННЯ ШЕВЧЕНКА

Енгельгардт Софія Григорівна (1804-1875) — баронеса, поміщиця Тараса Шевченка; петербурзька знайома поета Олександра Пушкіна (1799-1837). Належала до прибалтійської гілки роду Енгельгардтів. Дочка Килини Степанівни Гладкової й генерал-майора барона Готхарда-Герхарда Енгельгардта (1759-1834), учасника воєнних кампаній кінця XVIII — початку XIX століття.

Дружина Павла, Софія Григорівна, жінка, за свідченням сучасників, «високого розумового й естетичного розвитку», народилася в родині військового, здобула хорошу приватну освіту, добре грала на фортепіано, співала. Баронеса походила з прибалтійської гілки роду Енгельгардтів, виховувалася в родині з «масонськими поглядами». Софія була донькою генерал-майора барона Готхарда-Герхарда (в російській транскрипції — Григорія Григоровича) Енгельгардта (1759-1834), учасника воєнних кампаній кінця XVIII — початку XIX століття, героя Вітчизняної війни 1812 року, портрет якого серед 332 воєначальників, виконаних пензлем англієця Джорджа Доу (1781-1829), висить у Військовій галереї Зимового палацу Санкт-Петербурга. Генерал Готхард-Герхард був освіченою людиною свого часу, він «читав твори Руссо й Вольтера». Софіїна мати — Килина Степанівна Гладкова, ймовірно, з Полтавщини, з роду кошового отамана задунайських запорожців Йосипа Гладкого (1789-1866).

Отже, батько Софії — Григорій Енгельгардт «через численні рани» пішов у відставку й тихо-мирно мешкав у своєму маєтку в Білорусії й радів, коли в гості приїздила донька із зятем і внуками. А народився генерал в Альт-Борні (Курляндія). Це, якщо напрямки від родинного села Кустовичів, буде з тридцять верст на схід від латвійського містечка Даугавпілс, селище розташоване на тихоплинній річці Даугава. В історичному відношенні територія являє собою південно-східну окраїну Курляндського герцогства, яке ввійшло до складу Російської імперії 1795 року.

Незважаючи на те, що Григорій Григорович, як військовий, майже все життя провів далеко від рідних місць, а на схилі віку оселився на Кобринщині, очевидно, він не втрачав зв'язку з родичами, яких селив на постійне проживання неподалік маєтку. Скажімо, за родоводом Енгельгардтів, складеному в Курляндії й датованому 8 грудня 1826 року, з'ясовано, що два з трьох рідних братів батька Софії Григорівни — Олександр й Адам — мешкали у своїх маєтках неподалік, у Курляндії. В Альт-Борні залишилася спадкоємиця роду Олександра Енгельгардт (1760-1822). Важливо й те, що в родоводі було вже записано про шлюб Софії й Павла Енгельгардтів у січні 1825 року. Це свідчить, що Шевченкові Енгельгардти підтримували постійний родинний зв'язок із курляндськими Енгельгардтами.

У справі виїзду п'ятнадцятирічного Тараса Шевченка за межі Вільшани до Вільно ініціатором могла стати Софія Енгельгардт, а вже в місті брала з собою «привідного маляра Тараса» на бали, на службу в костели й у мандри салонами — далеко від України, в литовській столиці Софія Григорівна Енгельгардт залишалася великосвітською красунею. Про це свідчить хоч би ось такий життєвий факт: 9 листопада 1829 року Софія народжує сина Миколку, а вже 6 грудня, як посвідчив Шевченко в «Автобіографії», «...пані і пани уехали в ресурсы (дворянское собрание) на

Невідомий художник. Портрет баронеси Софії Енгельгардт у бальному вбранні

бал», де на одному з розважальних вечорів красиві очі пані Енгельгардт блищали дуже від брильянтів її багатові діадем — це була найчарівніша жінка (Див.: Шевченко Т. ПЗТ у 12-ти т. — Т. 5. — К., 2003. — С. 192).

Софія Григорівна безпосередньо впливала на культурний розвиток Шевченка, допомагаючи козачкові вивчати мови, слухати музику й «барські розмови» — в Енгельгардтів були гостями як в Литві, так і в Санкт-Петербурзі найвідоміші діячі мистецтва, вчені й військові. У тогочасному вищому світі ще спілкувалися французькою. Енгельгардти навіть тримали гувернантку-французьку, яка вчила їхніх дітей манерам та мові, пані дозволила інколи давати загальні уроки французької мови й Тарасу Шевченку. Недаремно ж згодом театральний критик Олександр Елькан (1802-1868) напише, що Тарас вільно спілкувався французькою мовою, а Шевченко — про те, що він використовував своє знайомство з молдаваном Олександром Львовичем, перекладачем Головного управління шляхів, так: «Странное явление этот Элкан. Нет языка, на котором бы он не говорил» (Шевченко Т. ПЗТ у 12-ти т. — Т. 4. — К., 2003. — С. 172).

Т. Шевченко потрапив до покоїв баронеси чотирнадцятирічним, а залишив, коли вже мав двадцять чотири роки. Чи не гра й спів Софії Григорівни, якими насолоджувався молодий Тарас, відгукнулися в його повісті «Варнак», а стосунки героя з «панною Магдаленою» — душевним ставленням юнака до пані, коли: «...она просиживала до полуночи за фортепіано, варируя чудные создания Бетховена... Я, бывало, сижу в уголку, не пошевельнуся: сижу и слушаю, слушаю и заплачу, сам не знаю отчего. Музыка я люблю страстно, и этой любовью я обязан панне Магдалене» (Шевченко Т. ПЗТ у 12-ти т. — Т. 3. — К., 2003. — С. 131).

Як у Вільшані, так і у Вільно та столиці Енгельгардти володіли великою бібліотекою, де були поточні видання російських і зарубіж-

них письменників, зокрема польських і французьких, класика, в панських покоях Тарас уперше побачив кращі книжки відомих поетів і письменників різними мовами. Тарас Шевченко міг користуватися зібраннями за дозволом і порадою Софії Григорівни в час, коли Павло Енгельгардт був на службі. Про захоплення юного Тараса книжками, бажання якомога більше читати й «звідти шось змальовувати» писав і письменник та історик, Тарасів товариш Пантелеймон Куліш (1819-1897): «Не було книжки живої й живої, щоб йому в руки не попала та й лежала в нього не прочитана. Пушкіна він знав напам'ять, а Шекспіра возив з собою, куди б не їхав» (Куліш П. Твори у 2-х т. — Т. 2. — К., 1989. — С. 541).

Польський історик Броніслав Залеський (1820-1880) розповідає у спогадах, що «Шевченко говорив добре по-польськи; Міцкевича, Богдана Залеського, а почасти й Красінського не одну річ умів напам'ять» (Спогади про Тараса Шевченка. — К.: Дніпро, 1982. — С. 250).

Професор Павло Зайцев (1886-1965) у брошурі «Шевченко і поляки» зазначив, що Тарас Григорович мав сталі зв'язки з поляками, очевидно, тому й навчився їхньої мови ще в юнацтві, в покоях Софії Енгельгардт. І

сладко с тобою мне быть», де є такі рядки:
*Как сладко с тобою мне быть
 И молча душой погружаться
 В лазурные очи твои.
 Вся пылкость, все страсти души
 Так сильно они выражают,
 Как слово не выразит их.
 И сердце трепещет невольно
 При виде тебя!*
 (Глинка М. Записки // Литературные произведения и переписка. — М., 1973. — Т. 1. — С. 300).

В одному з листів Михайло Глинка навіть змушений поскаржитися: «...від Софії Григорівни Енгельгардт мені доводиться зазнавати збитків через співи — ніяк позбутися не можна, — тому я бачуся з кухнею рідше, ніж слід було б» (Там же. — С. 280). М. Глинка, як товариш брата Павла Василя Енгельгардта (1828-1915), бував частим гостем у петербурзькому домі на Моховій, охоче грав, співав, очевидно, його не тільки вабив до себе затишок родовідного дерева, але й надихала краса господині дому, її гостина й душевність.

А ще ми на власні очі бачимо красуню Софію саме в бальному вбранні — репродук-

СОФІЯ ЕНГЕЛЬГАРДТ

Д. Доу. Григорій Енгельгардт — батько Софії

не можна недооцінювати того, що польська мова була для Тараса «широкими дверима» до світу західної літератури. А знання французької мови у Шевченка, мабуть, було таке, що хлопчина читав французькі твори в оригіналі. Так, в автобіографічній повісті «Художник» Тарас Шевченко з допомогою Демського читав французьку «Брата Якова» романиста й драматурга Поль де Кока (1793-1871). Український літературознавець, академік Олександр Білецький (1884-1961) стверджує, що «Кларіссе» англійського романіста Семюеля Річардсона (1689-1761) Шевченко прочитав у перекладі французького письменника Жюль Верна (1828-1905). На підставі повістей і Шевченкових «Журналів» літературознавець Олександр Білецький подав перелік прізвищ із творів, які Тарас Григорович читав і згадує у своїх роботах: «3 античних авторів у нього вийшов би Гомер, пісні якого Шевченко порівнює з епосом дум, віддаючи цьому останньому перевагу; Геродот, Плутарх, Вергілій («Георгіки»), Гораций, Овідій, Тіт Лівій, а також різні латинські й грецькі письменники християнської епохи. З письменників нової ери Європи увійшли б з італійських — Данте, Петрарка, Бокаччо, Аріосто, Тассо, а з англійців — Шекспір, Дефо, Річардсон, Голдсміт, Оссіян, Гіббон, Бернс, Байрон, Вальтер Скотт, Діккенс; з німців — Гете, Шіллер, Коцебу; з французів — Вольтер, Шатобріан, Беранже, Барб'є, Дюма-батько, Ежен Сю (якого він критикував), Бальзак, твори Гюго, які були на той час перекладені російською мовою й здобували популярність, були відомі Шевченку, а також твори Лямартіна, Жорж Санд, яку вже читав російський читач, «Мої таємниці» Селівіо Пелліко, італійського патріота, що були перекладені російською мовою в 1836 році й справили велике враження на російську інтелігенцію, напевно, були предметом Шевченкового зацікавлення» (Білецький О. Шевченко і західноєвропейські літератури // Білецький О. Зібрання праць у 5-ти т. — Т. 2. — К., 1965. — С. 265).

Після переїзду до Санкт-Петербурга Софія Енгельгардт завела знайомство з багатьма визначними діячами російського мистецтва й літератури, її дружбаю дорожив Михайло Глинка (1804-1857), композитор присвятив баронесі романс на слова Петра Риндіна «Как

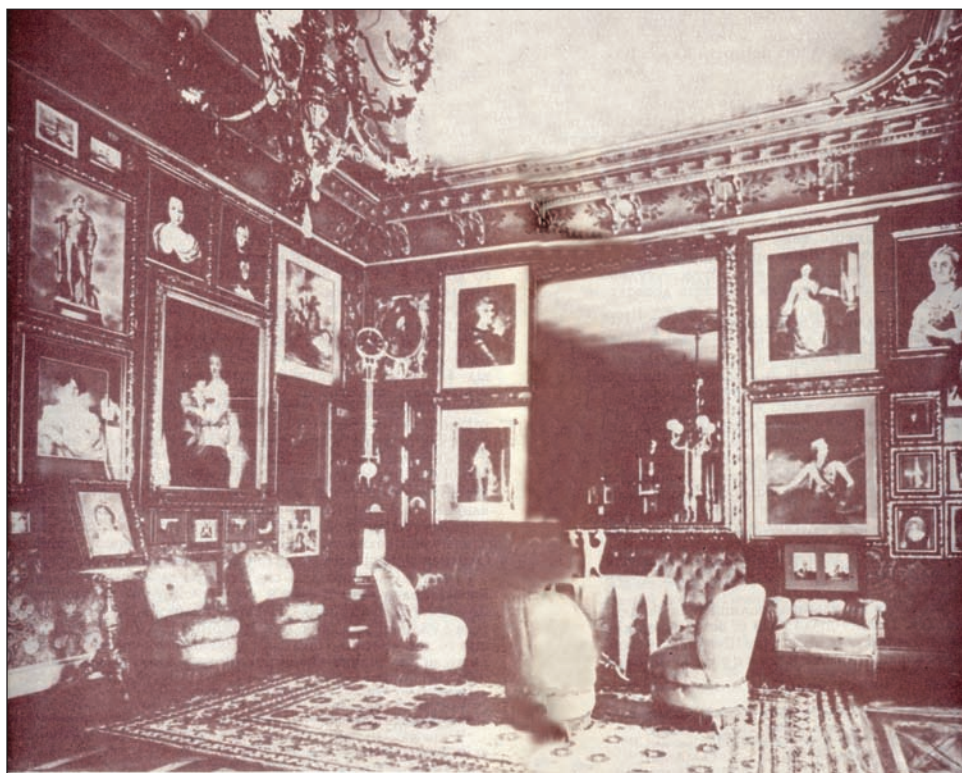

Невідомий художник. Портрет Софії Енгельгардт

цію її портрета було опубліковано письменником Михайлом Енгельгардтом (1861-1915) як ілюстрацію до розвідки «Давні епізоди» в петербурзькому журналі «Исторический вестник» за травень 1911 року. Понад усе з мистецтва Софія Григорівна любила музику, слід наголосити на її захопленні співами (принаймні у виконанні інших). На доказ цього наведемо такі свідчення: по-перше, як згадував Василь Енгельгардт, він, маючи в дитинстві «контральто», за бажанням матері співав на криласі в церкві сліпих на Литейній вулиці, де в будинку Шербакова мешкали Енгельгардти. Нарешті, через багато років Василь Павлович напише, що його племінник «Володимир бачив у кімнаті матінки, Софії Енгельгардт, деякі її меблі... Бачив і роляль горіхового дерева, під акомпанемент якого не раз співав знаменитий Тамбуріні» (Непокупний А. Балтійські зорі Тараса // У Вільні, городі преславнім. — К., 1985. — С. 238). Ймовірно, Софія Григорівна була знайома й з італійським співаком Антоніо Тамбуріні (1800-1876), драматичним баритоном якого захоплювалися в багатьох країнах, зокрема, й в Російській імперії...

Упродовж десяти років сімейного життя Софія Енгельгардт стала матір'ю сімох дітей, як, до речі, і її мати, — однієї дочки й шістьох синів. Про зовнішність Софії Григорівни знаємо не так і мало, ще й, окрім того, можемо вартити з фотографій, які збереглися, однак варто додати кілька її словесних портретів, що їх на схилі життя відбив у листуванні її син, Василь Павлович Енгельгардт. Наведемо словесні краплини, видобуті й мовознавцем і перекладачем Анатолієм Непокупним (1932-2006), які він знайшов у листах Василя Енгельгардта за 1909-1911 роки: «Оригінали портретів прекрасно написані. Батьки зовсім молоді. Мати — красуня рідкісна»; «Портрети чудесні. Не могу на милуватися красунею-матінкою»; «Матінку добре пам'ятаю як красуню! Вона була крашою за всі її портрети. В альбомі батька записано: Sophie ou la mort!» (французькою — «Софі або смерть!»); «У матінки очі були чудового голубого кольору. Вона і в 40 років була ще дуже гарна» (Непокупний А. Балтійські зорі Тараса // У Вільні, городі преславнім. — К., 1985. — С. 232-246).

(Закінчення на 7-й стор.)

Картини та книги у квартирі Енгельгардтів, які оточували й формували Тараса Шевченка

«ФОРУМ ВІДРОДЖУЄ І ПІДТРИМУЄ НАШУ ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ...»

(Закінчення.)

Поч. на 1-й стор.

360 авторів і почетних гостей примут участь в кількох сотнях презентацій, дискусій, авторграф-сесій і зустрічей з читачами. Якщо годна зайд на Форум побачили 45 тисяч львовян і гостей міста, то в цей раз організатори очікують до 50 тис. читачів... Далі згадуються зарубіжні гості Форуму: Тетяна Толста (Росія), Бахит Кенжеєв (Казах), який пише російською, але живе в Канаді), Жан-Клод Маркаде, Джеремі Стронг, Лінон Горалік та інші. Не забули й українських авторів: Тараса Прохаська, Любка Дереша, Любо Дашвар (Ірину Червону) і Мар'яну Гапоненко. Останній, до речі, лише 32 роки, вона народилася в Одесі, але тепер живе в Німеччині і пише німецькою.

Щоб читач мав повніше уявлення про спектр заходів Форуму видавців, процитуємо дещо з програмки:

— Презентація проекту першого в Україні пам'ятника книзі;

— «Круглий стіл» на тему: «Місце сучасної української літератури на літературній мапі світу»;

— Міжнародний семінар «Україна, Молдова, Білорусь: Трансформація ідеалів громадянського суспільства»;

— Презентація книги про добродієць у часи Голодомору «Людяність в нелюдяний час» (упорядники В. Тилишак та В. Яременко);

— Презентація книги Олексія Кононенка «Антологія українського анекдоту»;

— «Клуб Бойових Митців» (акція за участі братів Капранових);

— Журнал «ШО» представляє своїх авторів;

— «Особлива роль жінки в розвитку творчих можливостей людини» (в рамках презентації книг Резніка);

— «Прем'єра українського музичного кабаре-шоу «Маманархія». Презентація альманаху «Жлобологія»;

— Концерт Ореста Лютого з програмою «Ладіна українізація» і «Суворо українізація» + презентація альманаху «Жлобологія».

І так далі. До речі, Орест Лютый (він же Антін Мухарський) добре продумав, як популяризувати свій

альманах. Привіз до Львова клітку з двома «гопниками», ті постійно лузали насіння, п'ють пиво, сміються, безцеремонно намагаються когось зачепити з публіки та й розмовляють відповідно специфічною російською мовою мешканців київської Троєщини. Ні в кого з мешканців Форуму не виникло сумніву в доцільності перебування цих парубків у клітці. В Мухарського — завжди якісь новаторські ідеї. Розходила його «Жлобологія» добре. Мабуть, саме завдяки «гопникам». Мені здалося, що це професійні актори або ж студенти якогось театрального вишу.

Тепер подібні вистави здаються цілком нормальним явищем у рамках львівського Форуму. А могло ж і не вийти за рамки ярмарку... Сама ж Олександра Коваль проливає світло на історію цього унікального явища:

«Що Форум поступово і впевнено йде вгору, стало зрозуміло в 1998 році. Саме тоді сталася глобальна фінансова криза, Росія на початку вересня оголо-

все, як і раніше. Але мимоволі звертає увагу на агітаційні плакати, якими були оформлені стенди більшості видавців: «Ні— монополії на друк підручників!», «Геть цензуру з освіти!», «Скажи Ні монополізації та цензурі в освіті!» і таке інше. Раніше такого не було — отже, допекли видавцям новітні процеси... І все ж люди працюють!

Наше Національне газетно-журнальне видавництво цього року вперше було представлене на форумі. Відвідувачі мали можливість ознайомитися з періодичними виданнями, зо-

Кримчани на Форумі

Богдан Гордасевич з донькою

крема, газетами «Кримська світлиця», «Культура і життя», журналом «Пам'ятки України: львівське малярство», окрема презентація якого відбулася у Палаці Поточких.

Цікавою була зустріч з братами Капрановими і (дивовижне везіння!) з Айдером Еміровим (колись він очолював кримськотатарську бібліотеку, тоді ж ми з ним і познайомилися). А тепер брати представляли мальовану «Історію незалежності України». Я звернув увагу на протатарське трактування деяких історичних подій. Тут же помітив пана Айдера і запропонував переглянути книгу. Тому сподобалося, і він дав братам-письменникам запрошення на Кримський міжнародний книжковий Форум, який відбувається в Алушті 7-10 листопада цього року. А свій підхід до кримськотатарської теми брати пояснили так:

— Сьогодні Крим є невід'ємною частиною України. А кримські татари нерідко були нашими союзниками. Битви під Жовтими Водами і під Конотопом були переможними завдяки підтримці кримських татар. А поразки були тоді, коли наш союз

руйнувався. Тому ми вважаємо за потрібне передивитися радянський погляд щодо кримських татар як на народ-зрадник. Вся російська історія проникнута упередженнями, що татари брали ясир, що вони сякі-такі... Ми також значною мірою перебуваємо в полоні цієї історії. Забуваємо, що Богдан Хмельницький називав Тугай-Бея «мій брате, моя душа», а дід Петра Дорошенка Михайло Дорошенко уклав з кримськими татарами договір про спільну війну. Козаки разом з кримськими татарами захищали Крим від калмиків, а часом вели бойові дії навіть проти Османської імперії. Тому вважаємо ненормальним явищем, коли кримські татари в школі першим ділом дізнаються, що їхній народ завжди був джерелом нещастя для українців...

Книга розходилася добре, я навіть купив два примірники. А ось стоїть Богдан Гордасевич, син відомої поетеси Галини Гордасевич. На його стелажі мамині книги. Тут же його донька, яка, схоже, дуже пишається своєю бабусяю. Прочу Богдана висловити свої думки щодо Форуму. Ось його відповідь:

— Форум видавців три-

мається виключно на Олександрі Коваль. На її енергії, креативності і... послідовності. Якщо дивитися в корінь, то будь-яке соціально важливе дійство тримається на одній людині. Якщо є хороша людина, генератор ідеї, то саме вона якнайкраще її впроваджує. Друзі, одностудійці такої потрібні, але автор ідеї — найголовніший виконавець. Без Олександрі Коваль Форум трансформувався б у якийсь банальний ярмарок. Тобто була б лише торгівля, продаж книжок. А так — скільки цікавих проектів! Форум видавців проводиться вже в двадцять, і ми бачимо, як він відроджує і підтримує нашу європейськість...

Дмитра Бондаренка не помітити на Форумі неможливо. Може, тому, що постійно займає одне й те ж місце. Під час минулих зустрічей ми нерідко говорили з ним про Крим. А тепер вже торкнулися і турецької теми:

— Тепер, коли я вже побував у Туреччині, то можу судити про цю країну, — каже Дмитро. — Там теж своєрідний «Вавилон». Принаймні Стамбул — це великий плавильний казан. Хоч основна маса населення — турки, але є багато греків, вірмен, болгар, боснійців... І українців чимало, особливо жінок. Були ми в супермаркеті, причому не в центрі міста, а на околиці. І раптом одна продавщиця обізвалася. Скажеш, що давно тут живе, вийшла заміж за турка. І по-земляцьки почала підбирати нам товар. Все ж уявлення про Україну у турків не завжди вірні. Один з них казав, що незабаром поїде в Україну, бо у нас дуже гарні дівчата, а на одного українського чоловіка (мовляв, це ж усім відомо!) припадає по двоє

жінок. Щось він там наплав з пропорціями населення, але факт той, що міф такий живе. Так ось, попри багатонаціональність Туреччини відчувається, що це могутня і досить модерна держава турків. Так і тут, на Форумі. Можна почути різні мови, але відчувається, що вся територія проведення Форуму — це надзвичайно «просунута» європейська частинка України.

А ось шахіст з чернігівської провінції Микола Чава, автор чудової книги, перекладеної ним же російською мовою. Стверджує, що в його рідній Чернігівщині, як і загалом по Центральній Україні (не кажучи вже про Східну), російськомовний варіант книги «Рыцарь шахматной игры» користується не меншою популярністю, ніж українськомовний «Лицар шахової гри». Україномовний варіант накладом у 500 примірників уже давно розійшовся. Значну частину закупив якийсь канадець українського походження і повів на американський континент. Російськомовний варіант вийшов у 2013 році накладом у 300 примірників. Він є яскравим свідченням того, що закон Ківалова-Колесніченка таки має певний вплив навіть на Центральну Україну, а не лише на Південний Схід. Бо для багатьох шахових клубів мова не має значення. Але ж колись там домінувала українська, а тепер зникають і до російської. Це не радує, звичайно, але чомусь і паніки не викликає. Надто вже потужним явищем є Форум видавців. Він показує деякі наші слабкі місця, але ж не може не відобразити і зміцнення України в духовному плані.

Сергій ЛАЩЕНКО

Олесь Доній

сила дефолт, росіяни в банках втратили всі свої заощадження, гривня за лічені дні подешевшала вдвічі, й у людей був панічний настрій. Я думала, що Форум не відбудеться, але люди, на диво, купували книжки навіть більше, ніж завжди. Навколо була тривога, готова перерости в паніку, а на Форумі — чудова погода, прекрасний вибір і оптимістичний прогноз. А вже наступного 1999 року кількість учасників подвоїлася...»

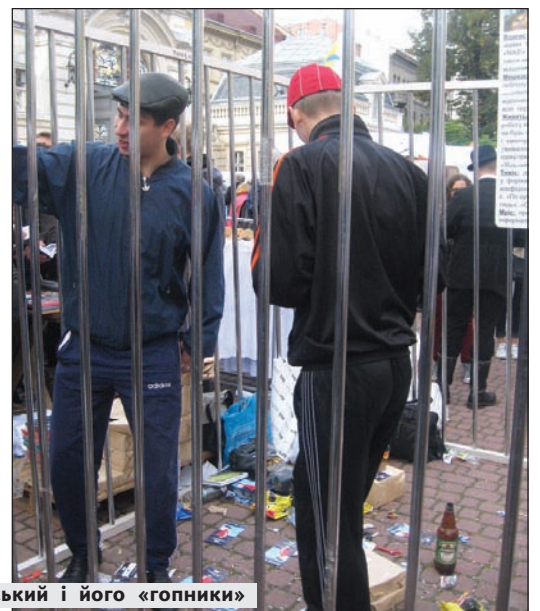
Отже, Форум-2013. Ніби

Спочатку було Слово і... Музика!

Антін Мухарський і його «гопники»

СВЯТО У БІБЛІОТЕКИ

ковий. Тут можна побачити рукотворні дива майстрині-вишивальниці Любові Данилівни Константинової — учениці славнозвісної Віри Роїк. На її роботах — сорочках, рушниках, серветках оживають українські народні орнаменти, дивлячись на які, хочеться взяти у руки голку і зробити щось не менш дивовижне.

Л. А. Новикова теж дивує своїми художніми витворами з паперу, солоного тіста, оригамі.

Щотижня впродовж літа діти й дорослі ходять на екскурсії з екскурсологом-краєзнавцем М. Г. Ізмайловою, вивчають рідне місто.

Крім того, ознайомлюються з болгарською культурою і мовою на зустрічах з представниками болгарської громади.

Цього року, взявши участь у міжнародній програмі «Бібліоміст», бібліотека здобула три комп'ютери і стала комп'ютерним центром. Зараз формується база корисних ресурсів для вчителів, батьків і учнів ЗОШ № 34. Ця програма націлена на підвищення комп'ютерної обізнаності.

Ось таку велику, цікаву й дуже потрібну роботу проводять завідувач бібліотеки-філії № 15 ЦБС м. Сімферополя для дітей Людмила Олексіївна Харківська, яка працює тут вже 23 роки, та її колега Л. Я. Мандзюк, за що їм щиро вдячні всі відвідувачі — від малого до великого, які є друзями бібліотеки.

Ганна ТРЕТЬЯК, студентка 1 курсу факультету журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Сімферополь
На фото: угорі — Любов Сивельникова з юними читачами; Людмила Олексіївна Харківська в редакції «Кримської світлиці»; А. Л. Дудко, класний керівник 8-А класу ЗОШ № 34, поетеси Тетяна і Ганна Третьяк, бібліотекар Н. Л. Петрова (зліва направо)

**УСІ — НА ПЕРЕДПЛАТНИЙ РЕФЕРЕНДУМ!
 ШАНОВНІ ЗЕМЛЯКИ! УКРАЇНЦІ! «ПРОГОЛОСУЙТЕ» ЗА УКРАЇНСЬКУ ГАЗЕТУ,
 КНИГУ, ЖУРНАЛ, ЗА УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, УКРАЇНСЬКУ ПРИСУТНІСТЬ
 В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ДЕРЖАВИ!**

ПЕРЕДПЛАТИТЬ «КРИМСЬКУ СВІТЛИЦЮ» НЕ ЛИШЕ ДЛЯ СЕБЕ — ЗРОБИТЬ ПОДАРУНОК СВОЙ ШКОЛІ, БІБЛІОТЕЦІ, РІДНИМ, ЗНАЙОМИМ: ЧИМ БІЛЬШЕ В УКРАЇНСЬКОГО ДРУКОВАНОГО СЛОВА БУДЕ ШАНУВАЛЬНИКІВ, ТИМ НАДІЙНІШИМ БУДЕ ЙОГО МАЙБУТНЄ!

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС «КРИМСЬКОЇ СВІТЛИЦІ» — 90269.

Вартість передплати: 1 місяць — 9,27 грн.; 3 місяці — 27,21 грн.; 6 місяців — 52,77 грн.; на рік — 104,34 грн.
 Адреса редакції: 95006, м. Сімферополь, вул. Гагаріна, 5, к. 14. Тел.: (0652) 51-13-24, (050) 957-84-40;
 електронна пошта: kr_svit@meta.ua; Інтернет-сторінка: http://svitlytsia.crimea.ua

**«СВІТЛИЦЮ» ЧИТАЙТЕ —
 НОУТБУК ВИГРАВАЙТЕ!**

Шановні «світличани»! Ми продовжуємо наш газетний мовно-літературно-історично-пісенно-комп'ютерний конкурс, ГОЛОВНИЙ ПРИЗ ЯКОГО — НОУТБУК! Добре відомий читачам з минулого турніру сімферопольцев Василь Степанович Стефанюк вже зробив свій внесок до призового фонду і закликає однодумців підтримати його, щоб можна було відзначити не лише переможця, але й призерів конкурсу. Спонсорів запрошуємо до конструктивного діалогу за тел. (067) 650-14-22, (050) 957-84-40, а читачам пропонуємо наступні конкурсні завдання. (Нагадуємо, що взяти участь у конкурсі і виграти ноутбук має шанс КОЖЕН передплатник нашої газети — ні вікових, ні будь-яких інших обмежень нема!)

Отже, ПЕРШЕ ЗАВДАННЯ:

— Хто автор надрукованого нижче поетичного заклик передплатувати «Кримську світлицю»? — Коли він був опублікований? — На якій сторінці? — Яке за номером «чорне» попередження владі про проблеми «Світлиці» надруковане на її 1-й сторінці? — Хто на той момент був міністром культури України? За кожну правильну відповідь буде нараховано 1 очко (усього 5). (Підказка тим, хто «Світлицю» читає недавно: на наше газетне 20-річчя ми передали до бібліотеки ім. І. Франка у Сімферополі підшивки газет з 1999 року...)

**ДОРОГІ ЗЕМЛЯКИ!
 ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
 «КРИМСЬКУ СВІТЛИЦЮ»!**

Зі «Світлицею» вам веселіше в Криму буде жити! Від «Світлиці» у вас будуть світлі і радісні лица, Рідне слово в душі оживе, розцвіте, забринить!

Зі «Світлицею» ви — і щедріші, й духовно багаті! І відчуєте, як Україна стає на крило. Хай «Світлиця» заходить у кожну світлицю і хату, В кожне селище, місто, в найдаліше сільце і село. Дорогі земляки! Передплатуйте

ДРУГЕ ЗАВДАННЯ:

Хто зображений на цьому плакаті? (5 балів за правильну відповідь!)

ТРЕТЄ ЗАВДАННЯ: Кілька років тому це фото вже прикрашало «Кримську світлицю», тому для читачів зі стажем це запитання не буде надто складним. Отже, як звуть цю україночку і чим прославилася вона у нашій газеті? (5 балів за правильну відповідь).
ВІДПОВІДІ НАДСИЛАЙТЕ на звичайну або електронну адресу «КС»!

ф. П-1

Державний комітет зв'язку та інформатизації України

АБОНЕМЕНТ

На газету **90269**
 журнал (індекс видання)

«Кримська світлиця»

(найменування видання) Кількість комплектів

на 200 ___ рік по місяцях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куди (поштовий індекс) (адреса)

Кому (прізвище, ініціали)

ДОСТАВНА КАРТКА-ДУРУЧЕННЯ

На газету **90269**
 журнал (індекс видання)

«Кримська світлиця»

(найменування видання)

Вартість передплати _____ грн. _____ коп. Кількість комплектів _____

Вартість переадресування _____ грн. _____ коп.

на 200 ___ рік по місяцях

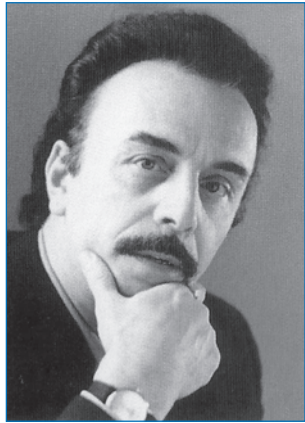
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

поштовий індекс _____ місто _____ село _____ область _____

код вулиці _____ район _____

буд. _____ корп. _____ кв. _____ вулиця _____

прізвище, ініціали _____

СКАРБИ, ЩО ГІДНІ ЛУВРУ

Коли відкривається нове ім'я в мистецтві, немов із глибоких надр землі з'являється на поверхні джерело з кришталевою водою і життєдайною енергією, загоряється вогник натхнення ще одного творчого осердя. А якщо це ім'я повертається додому, на батьківщину здалеку в географічному просторі та історичному часі, то це удача і щастя для родини, дослідників, мистецтвознавців, які хочуть поділитися цим багатством з іншими людьми. Подією саме такої значущості стало нещодавно у Всеукраїнському інформаційно-культурному центрі відкриття першої персональної виставки кримськотатарського художника, заслуженого діяча мистецтв Чечено-Інгуської АРСР Османа Чубарова. Меморіальна експозиція з більш як сорока творів живопису і графіки із збережених сімдесяти присвячена 90-річчю з дня народження (1923–2003 рр.).

Доля О. Чубарова складна і драматична. Він народився в Гурзуфі, чудовому куточку півострова на Південному березі Чорного моря, де сама природа, підніжжя гори Аюдаг надихають, викликають захоплення, яке поетичними рядками висловили все-світньо відомі поети Олександр Пушкін та Адам Міцкевич. Однак жорсткий і немилосердний коток історії ХХ століття, немов масу для асфальту, без урахування почуттів людей, створених їхніми власними руками будівель і господам почав формувати нові устрої, дороги і міграційні потоки з насильним переселенням. У 30-ті роки сім'я Чубарових була розкуркулена і, залишивши свій двоповерховий кам'яний будинок, відбула на поселення в Тамбовську область Росії. Там Осман

підлітком почав навчатися гри на скрипці і, освоївши її техніку в музичному училищі, чотири роки грав у симфонічному оркестрі. Але це буде вже пізніше, в Грозному, куди сім'я переїхала в 1939 році. Звідти О. Чубаров був призваний в армію і, беручи участь у фронтових діях Великої Вітчизняної війни, в боях під Сталінградом отримав важке поранення. В госпіталі через перебиту стегнову кістку йому спочатку планували навіть ампутувати ліву ногу. Однак хірург пожалів 20-річного солдата і, провівши складну операцію, врятував ногу. І все ж дрібні осколки, які не вдалося вилучити і при наступних кількох хі-

нурю зображувані куточки навколишньої природи та архітектури своїм оптимізмом і вірою в світле майбутнє. Лише для кримських краєвидів, малюючи їх з дитячих спогадів і кавказької далечини, й ракурси обирає здалеку. У картинах «Вид на Аюдаг», «Човни біля причалу», «На березі моря», «Рибальські шхуни», «Скелі-близнюки» та інших його власну віддаленість передає особлива кольорова гама, немов оповита прозорим серпанком, виражаючи любов автора до своєї сонячної коліски, трепетання перед нею, ніжність і смуток. Навіть чорно-білою технікою йому вдалося передати безліч відтінків морських хвиль, що в подиху

бризу рельєфно котяться одна за одною, спрямовуючись до берега.

А якою глибокою духовністю та гідністю наповнені обличчя на його жіночих і чоловічих портретах! Трудовий героїзм рибалок у морі та порту, краса людини праці, її зовнішня простота і доброта, світлий і проникливий погляд очей є виразниками атмосфери цілої епохи країни в минулому столітті.

— Серед таких людей, як бавовняр Е. Турсунбаєв на портреті, ми жили в Узбекистані, — сказала на відкритті виставки «Повернення здалеку» музикант із Гурзуфа Гульнур Аберімова, що є однією з членів родини Чубарових, а її внучка, також захопившись живописом, нині навчається в Кримському художньому училищі ім. М. Самокиша.

О. Чубаров у своїй творчості надавав перевагу технікам офорту і літографії, а

в галузі промислової графіки за його ескізами етикетки і коробки подарункових наборів для закладів торгівлі виготовлялися на поліграфічному обладнанні в Німеччині. Його картини і промислові розробки демонструвалися на республіканських, всесоюзних і зарубіжних виставках. Великий життєлюб, тактовний у сім'ї з дружиною, яка працювала медсестрою в поліклініці, турботливий батько з сином Енвером, він підтримував дружні стосунки з відомим чеченським танцівником і хореографом, народним артистом СРСР Махмудом Есамбаєвим і сам був професіоналом високого рівня в образотворчому мистецтві.

Однак війна в Чечні наклала свій руйнівний відбиток на сформоване життя і творчість художника. Весь свій біль і жах від неї він виразив у графічних композиціях серії «Трагедія

народу. 1995 р.» як митець із сильною волею і твердою рукою, що підкреслюється й обраною технікою письма фломастером. Ця графіка як художньо-документальний матеріал про Чечню, за словами генерального директора ВІКЦ Миколи Кузьміна, унікальна для Криму. Такої більше немає ніде.

Усе частіше звичною картиною на вулицях Грозного в той період у перервах між збройними конфліктами ставали біженці в очікуванні автобусів та автомобілів. І Чубаров, залишивши велику частину своїх картин, також виїжджає з міста назавжди. З 1997 року він жив у Сімферополі. Після смерті колекцію його картин, що вцілила в зруйнованій грозненській майстерні, зберігає в своєму домі племінник Ділявер Османов. Він спільно з мистецтвознавцем ВІКЦ, заслуженим діячем

мистецтв АРК Ельмірою Черкезовою, яка також має родинні корені з сім'єю Чубарових, зробив усе, що від нього залежало, аби цей спадок забачили на батьківщині автора в Криму, а його творчість стала духовним і матеріальним надбанням народу. Зокрема, репродукції восьми картин О. Чубарова вміщені у виданому в 2008 році чотирма мовами — українською, російською, кримськотатарською та англійською збірнику «Кримськотатарські художники. Кінець XIX — початок XXI століття. Живопис. Графіка. Скульптура». До цього часу зберігся й будинок Чубарових у Гурзуфі, тільки проживають у ньому вже інші люди — всього шість сімей.

Родина має намір продовжити пошук творчої спадщини художника. Однак їй потрібна допомога, бо в домашніх умовах важко забезпечити температурний режим, необхідний для належного зберігання полотен і графічних робіт, які знаходяться в папках, оформити їх у рамки. І організацією цієї виставки ВІКЦ прагне звернути увагу громадськості, спонсорів і меценатів на картини О. Чубарова, які інакше, як шедеврами, гідними Лувру та Ермітажу, фахівці та відвідувачі не називають, спонукати до участі та сприяння в передачі їх на збереження у музейних скарбниціях Криму, виданні художнього альбому і каталога.

Валентина НАСТІНА

ОФОРМИТИ ПЕРЕДПЛАТУ на всеукраїнську загальнополітичну і літературно-художню газету «Кримська світлиця» та інші культурологічні видання ДП «Національне газетно-журнальне видавництво» (газету «Культура і життя», журнали «Українська культура», «Український театр», «Театральний концертний Київ», «Музика», «Пам'ятки України: історія та культура») можна в будь-якому поштовому відділенні зв'язку України. У країнах далекого зарубіжжя оформити передплату на ці видання можна через сайт www.presa.ua на сторінці «Передплата On-Line». Передплатити та придбати окремі примірники видань в електронній версії можна за адресою — <http://presspoint.ua/>. Така послуга доступна в будь-якій країні світу. Довідки за тел.: (044) 498-23-64; e-mail: nvu.kultura.porhun@gmail.com